

GELİŞİM SÜREÇLERİNDE ÇOCUK RESMİNİN YERİ ^(*)

Görkem KUTLUER ^(**)

Öz

Yirminci yüzyılın başlarında, çocuğun iç sesini dinlemenin, o sesi tercüme etmenin en doğru çocuk yetiştirme yöntemini ortaya çıkaracağı anlaşılmış, resim yaptırma gibi projektif teknikler önem kazanmıştır. Bu teknikler çocuk gelişimi alanının bir parçası olarak günümüze kadar gelmiştir.

Çocuk resimlerinin analizinden elde edilen bulgular, sanatsal gelişim evreleri gibi teorilerin oluşturulmasında kullanılmıştır. Çocukların resimlerinde sıkça kullandıkları simgeler, bu araştırmalardan hareketle sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmada çocuğun genel gelişimiyle, sanatsal gelişim aşamaları arasındaki ilişki açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Resmi, Sanatsal Gelişim Evreleri, Sanat Eğitimi

The Importance of Children's Drawings in Development Processes

Abstract

In the beginning of twentieth century it was understood that listening the inner voice of the child and interpreting that voice reveals the most correct method of bringing up. Projective techniques such as drawing gained importance; these techniques reached today as a part of the child development area.

By analyzing pictures and drawings, some theorists have determined "artistic development stages" or common symbols in children's art.

In this article, the relationship between general development and development in children's art is examined.

Keywords: Children's Art, Artistic Development Stages, Art Education

*) Bu çalışma, yazarın Hükümlü-Tutuklu Annelerin Yanında Barınan Çocukların Resimlerindeki Simgeler adlı doktora tezinden üretilmiştir.

***) Dr., (e-posta: kutluer.gorkem@gmail.com)

Giriş

Her beden, dünyaya geldiği andan itibaren kendini bir tür yaşam mücadelesinin içinde bulur. Hayatta kalma güdüsü, doğumu izleyen ilk günden itibaren dış dünyayı anlamlandırmayı ve dış etkilere çeşitli tepkiler göstermeyi öğrenmeyi gerektirir. İnsan, kendini dünya üzerinde konumlandırmayı öğrenirken, yaşamı boyunca çeşitli gelişim evrelerinden geçer.

“İnceleme kolaylığı açısından yaşam süreci genellikle çocuk gelişimi, ergen gelişimi ve yetişkin gelişimi olarak üç ana gelişim dönemine ayrılmıştır” (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2012, s. 69). Çocukluk dönemi, yaşama dair algıyı şekillendiren bir zaman dilimi olduğundan, çocuk gelişimi konusu, üzerinde çok çalışılan bir alandır.

Darwin’e göre çocuk, istese de istemese de, “evrim” doğrultusunda gelişir. Tıpkı tüm insanlığın “bilinçli bir irade” olmaksızın evrimleşmesi gibi, çocuk da kendi gelişim sürecini sezgisel olarak düzenler. Bu “planlı gelişimin nasıl bir seyir izleyeceğini içsel olarak bilen çocuğun” bilinçaltı isteklerini ortaya çıkarabilmek için, çocuk üzerinde derinlemesine gözlem yapılmalıdır (Christensen ve James, 2008, s. 17).

Darwin, bu amaçla kendi çocuğunun gelişimini, doğduğu günden itibaren not etmiş, bu notları 1877’de yayımlamıştır (Arı, 1999, s. 151). Bu yayından sonra, bebeklerin gelişimini detaylı olarak yansıtan “bebek günlükleri” yaygınlaşmaya başlamış, çıkan sonuçlardan bebeğin ruhsal ve fiziksel gereksinimleri ile ilgili tespitlerde bulunulmuştur. Bu günlüklerin bazılarında çocukların çizimleri de yer almaktadır, Darwin’in günlüğü bunlardan biridir; oğlunun davranışlarıyla ilgili notlar aldığı bölümlerin yanında, çocuğun yaptığı resimler de bulunur (Maley, 2009, s. 29).

Çünkü resim, çocuğun en doğal ifade araçlarından biridir. Dilsel becerileri henüz tam anlamıyla olgunlaşmamış olan çocuk için resim yapmak; kendiliğinden gelişen, istemli bir davranıştır. Resim yaptırmak için çocuğu zorlamamıza gerek yoktur. Beyin gelişimi, çocukta sanatsal faaliyetlere doğal bir ilgi uyandırır. Çünkü, beynin yaratıcılık merkezi olan sağ lob; dilsel yetilerin ve analitik düşüncenin gelişmesini sağlayan sol loba göre daha önce ve hızlı gelişir (Cappacchione, 1991/2012, s. 30).

Sol ve sağ lobun işlediği bilgi türü, niteliksel olarak birbirinden ayrıdır. “Rasyonel (akla dayanan) bilgi sözeldir ve sistematiktir; bilimsel düşünme temelde rasyoneldir. Rasyonel bilgi sol yarımkürede oluşur. Sezgisel bilgi ise sözel olmayan, ani algılamalardır ve sağ yarımkürede oluşur.” (Güven, 2000).

Çocukların imgelem dünyalarının gelişmiş olması; hayalî oyun arkadaşları ve çocuk animizmi, beyinlerinin sağ loblarını daha fazla kullanmalarından kaynaklanır. Büyüme tamamlanıp yetişkinliğe ulaşıncaya iki lob da gelişimini tamamlar (Cappacchione, 1991/2012, s. 36).

Bu noktada, Darwin’in teorisini hatırlamak gerekir. Darwin (1877), yeni doğan canlıların gelişimiyle, ait oldukları türün gelişiminin; yani evriminin aynı yönde seyrettiğini öne sürüyordu. Buradan hareketle Gessel ve Hall gibi araştırmacılar, çocuğun, insan türünün evrimine paralel geliştiğini kabul ettiler (Akt. Berk, 2005). Bu teoriye göre yürütülen

bir mantıkla; “Bir insanın bebeklik dönemi, insanlığın en primitif dönemine karşılık gelir.” diyebiliriz. Bu bağlamda, “çocuk beyinde sağ lob daha önce geliyorsa, insanlığın evriminde de böyle bir gelişme yaşanmış olabilir” yorumunu da yapabiliriz.

Nitekim, bu yorumlarla çakışan çalışmalar da vardır: Kimi düşünürler sağ lob merkezli düşünen çocuğun beyinsel aktiviteleriyle, prehistorik dönemde yaşayan insanların hayatlarını yansıtan buluntular arasında karşılaştırmalar yapmışlardır. Çocuk resmiyle mağara resimleri karşılaştırılmış; çocuk ve “ilkel insan” arasında benzerlikler kurulmuştur. Klee (1912) “sanatın ilk izlerinin etnografya müzeleri ile anaokullarında bulunduğunu, çocukların dışarıdan herhangi bir yardım almadan ürettikleri resimlerle birer sanat örneği sunduklarını belirtir” (S. Buyurgan ve U. Buyurgan, 2012, s. 29).

Günümüzün teknolojik ağlarla dolu dünyası, sol beynin evrimsel olarak gelişmesinin; buna bağlı olarak da, analitik düşünmeyi sağlayan aktivitelerin artmasının bir sonucu olabilir. Eğitim sistemi ve ahlakî öğretiler, sol beynin işlevlerini yücelten bir dünya yaratmıştır. Ancak sunî itkilerle baskınlaştırılan sol beynin, dengesiz bir beyin yapısına yol açtığını düşünen kimi araştırmacılar, sağ beyni harekete geçirici yöntemler denemişlerdir.

Örneğin, Cappacchione (1991/2012), yetişkinlerde sağ beynin yeniden “uyandırılması” sağlamayı hedefleyen bir tür “sanat terapisi” geliştirmiştir. Bu teknikte, danışanlarına sol elle resim yaptırır. Çünkü sol elin hareketleri, sağ beyin tarafından koordine edilmektedir. Bu resimleri, kişilerin çocuklukta yaşadığı ruhsal tıkanıkları keşfetmelerini sağlamada kullanır. Gerçekten de danışanlar, elde ettikleri sonuçlar üzerinden kendi çocukluklarına bakıyorlarmış gibi hissederler. Günlük hayatta kullanmadıkları sol ellerinin “beceriksizliğiyle” ortaya çıkan resimler, önce kendi kendine yabancılaşmayı sağlamak; sonra da benliklerindeki “işsel çocuğu” ortaya çıkarmaya kadar giden, anlamlı bir süreci beraberinde getirmektedir (Cappacchione, 1991/2012, s. 48).

Yetişkinlerin bilinçaltı kaynaklı problemlerine inmek için, yeniden “çocuk gibi resim yapmaya” yönlendirilmeleri, çocuk resminin öneminin de altını çizer. Çocuk, doğal itki-lerle yaptığı iki boyutlu çalışmalarla, benliğini oluşturan unsurları, sansürlü bir ifadeyle yansıtır.

Çocuğun iç dünyasını yansıtan resmi; bu değerli malzemeyi objektif bir bakışla değerlendirebilme yetisine sahip olmak, bu malzemeyi kullanan araştırmaların güvenilirliği için büyük bir önem taşır. Çünkü bu tip araştırmalarda “resimlerin yorumlanmasında sözkonusu olan öznellik ögesi neredeyse denetlenemez bir değışkене yol açmaktadır” (Yavuzer, 1998, s. 5).

Çocuk resmi değerlendirilmelerini objektif ve rasyonel bir düzleme oturtmak adına pek çok bilim insanı tarafından kuramsal çalışmalar yapılmıştır. Çocuğun sanatsal gelişimi, Rouma (1903), Luquet (1913) ve Lowenfeld (1947) gibi bazı araştırmacılar tarafından kuramsallaştırılmıştır (Yavuzer, 1998, s. 22).

Sanatsal Gelişim Evreleri

Viktor Lowenfeld 1947 yılında kurduğu evre teorisine “Sanatsal Gelişim Evreleri” adını vermiştir.

İki- dört yaş arasındaki evre, **Karalama Evresi**'dir. Bu evre kendi içinde 3 alt evreye ayrılır:

a) Düzensiz Evre: Çocuğun kol gücüne ve karakterine bağlı olarak hafif veya şiddetli, gelişigüzel çizimler yaptığı evredir.

b) Kontrollü Evre: Bu dönemdeki çocuk resim yaparken, kol hareketlerini daha bilinçli yapar. Tekrarlı çizgiler kullanmaya başlar. Yuvarlak biçimler belirir.

c) Adlandırma Evresi: Hayal ürünlerinin kağıda aktarıldığı evredir. Çocuk bu dönemde çizdiği imgeleri zihninde isimlendirmeye başlamıştır. Örneğin bir yuvarlak çizmiştir; biz bilmesek de o, annesini, kendisini temsil eder. Çizimlere bir “şey” yapma niyetiyle başlar ve bunun bilincindedir.

Şema Öncesi Evre, dört - yedi yaş arasında yaşanır. Bu evredeki çocuklar, artık resmetmek istediklerinin bilincindedirler. Çizgisel ifade belli bir olgunluğa ulaşmıştır. Çizgiyle temsil edilmek istenen obje, resme bakan tarafından rahatça anlaşılır (Roland, 2006, s. 4).

Resimlerde insan figürü belirmeye başlar. Kantner ve Gregory'ye (2002) göre, çocukların çizdikleri insan figürleri genellikle kendilerini ve ebeveynlerini temsil eder. Çocuk; ilk başlarda insan figürünü bir yuvarlak, ve o yuvarlaktan çıkan iki çizgiyle oluşturur. Yuvarlak biçim başı; çizgilerse bacakları temsil eder. Bu biçime “iribaş (ing: tadpole)” denir.

Yedi ile dokuz yaş arasındaki evre, **Şematik Evre**'dir. “Bu dönemdeki çocuk, insanları, renkleri, nesnelere ve boşluğu “kavramlaştırır”. Psikolojik gelişimine uygun bir biçimde oluşan bu kavramsallaşmayı, birtakım görsel şemalarla dışa vurur” (Lowenfeld ve Brittain, 1964, s. 166).

Çocuk, kendine özgü insan figürü şemaları geliştirir, kullanmaya başlar. İnsan figürü artık tamdır; kollar, bacaklar, baş yerli yerine oturur. Uzunlar çizilirken geometrik formlar kullanılır. Mekân kavramı, nesnelere arasındaki ilişki ve iç-dış ayrımı, henüz tam olarak netleşmemiştir. Şematik Evre'deki çocuklar bu belirsizliği gidermek adına çözümler bulurlar. İç-dış ayrımını zihinlerinde netleştirinceye kadar; bir mekânın hem içini, hem dışını aynı karede gösterirler. Bu yöntem “röntgen resim” olarak adlandırılır. Çocuk, figüre veya objeye nereden baktığını “unutur”. Bir nesneyle ilgili bildiği her detayı çizimine ekler. Herhangi bir bina çizmesi gerekiyorsa, yetişkinlerin gördüğü biçimde; dıştan gözüken; pencereleri, kapısı, çatısı olan bir bina çizecektir. Ama “evini” çizmesi gerekiyorsa, evin dıştan görünümünü çizip; içine annesini, babasını, kendisini ekleme eğiliminde olacaktır. “Şematik dönemin belki de en ilginç özelliği budur” (Lowenfeld ve Brittain, 1964, s. 159).

Dokuz ve on bir yaş arasındaki evre, **Ergenlik Öncesi Evre**'dir. Lowenfeld (1964, s.183-212), Ergenlik Öncesi Evre'yi realizmin doğuşu olarak tanımlar. Çocuk, artık “gerçeği yapma” kaygısı gütmektedir.

Bu evredeki resimlerde, insan figürünün anatomik açıdan bir eksikliği yoktur. Şematik Evre'deki geometrik çözümlenmeler, yerini daha gerçekçi formlara bırakır. Ancak yine de bazı detaylar eksiktir. Örneğin; pantolondaki kırışıklıklar veya yürümekte olan bir figürün kıyafetlerinde oluşan kumaş kıvrımları, hiç resmedilmez. Bu dönemdeki kız çocuklarının kalıptan çıkmış gibi; düzgün, pilili etekler çizdiği görülür. Pililer, resmedilen figürün hareketine göre değişmez; sabittir. Bu da, çocukların gördüğünü resmetmediğini; kafalarındaki cinsiyet şablonlarını resmettiklerini gösterir. “Kızların eteği böyle olur”, “erkeklerin pantolonları şöyledir” gibi şartlanmalarla, insan figürü çizilir.

On bir ile on üç yaş arasındaki evre, **Mantık Çağı**'dir (Lowenfeld ve Brittain, 1964, s. 220-263). Bu çağdaki çocuk için önemli olan, “doğruyu çizmektir”. Resimlerde “detayın” önem kazandığı, olayların sebep-sonuç ilişkisi içinde düşünülmeğe başlandığı evredir. Bu sebeple “Mantık Çağı” olarak isimlendirilmiştir.

Kız çocuklarının, cinsel gelişim dönemine erkeklerden daha önce girmesi, bu evredeki sanatsal faaliyetlerin cinsiyetler arasında farklılık göstermesine sebep olur. Kız çocukları, cinsel gelişimden kaynaklanan fiziksel değişimleri resimlerine yansıtmaya başlarlar. Bu evredeki kız çocuklarının en tipik özelliklerinden biri, resim faaliyetleri dışında da çizimle uğraşmalarıdır; not defterlerine yapılan spontane çizimler, psikolojik gelişmelerinin, arzularının dışavurumudur. O yüzden bu çizimler “özeldir”; çocuk, aile üyelerinin veya öğretmenlerin bu çizimleri görmesini istemez.

Hayvan figürleri bu evrede sık görülür. Bu durum, “çocukların hayvan korkularını yenmelerine ve bazı duygularını hayvanlara yansıtmalarına” bağlanır. Kız çocuklarının çizimlerinde, özellikle at figürleri gözlemlenir. Lowenfeld (1964), at imgesinin kız çocuklarına çekici gelmesini, “güçlü”, “gösterişli”, “havalı” ve “cesur” bir hayvanla özdeşleşme isteği olarak yorumlar.

Çocuklar bu çağda daha meraklı ve gözlemci olduklarından, resimlerinde büyük değişimler belirmeye başlar. Bu yaşa kadar resimlerde gözüken “erkek kıyafeti”, “kadın kıyafeti” şablonları, yerini daha gerçekçi çizimlere bırakır. Artık kıyafetlerdeki kırışıklıklar, objelerdeki ışık-gölge değerleri “keşfedilmiştir” ve bu keşifler resimlere de yansır. Bu evrenin sonlarına doğru, harekete göre değişen kıyafet parçaları bile gözlemlenir; örneğin koşan figürün gömleği, hareketin doğasına uygun çizgilerle gölgelendirilir. İnsan figüründeki eklem yerleri de, farklı açılarda çizilmeye başlar (Lowenfeld ve Brittain, 1964, s. 220).

Ortalama olarak on üç yaş itibarıyla, **Ergenlik Evresi**'ne girilir, çocukların hayatlarında önemli psikolojik değişimler yaşanır. Bu değişiklikler, yeni bir kişilik yapısının işaretleri değildir; çocukluktan gençliğe geçişin yarattığı gerilimden kaynaklanır. Lowenfeld, bu evreyi “Ergenlik Krizi” olarak da ifade eder (Lowenfeld ve Brittain, 1964, s. 263-294). Kriz, her bireyde farklı şiddette ortaya çıkabilir, ama neticede herkes bu evreden geçer. Çocuğun, sağlıklı yetişkinliğin temellerini atabilmesini sağlamak adına, kriz döneminin zararlarını en aza indirmek, çocuğu korumak gerekir. Bunu yapmanın yollarından biri, çocuğun biyolojik özelliklerinden kaynaklanan farklılıkları ortaya çıkarmak; beyin yapısının hangi tür eğitime uygun olduğunu belirlemektir. Bu farklılıkları, iki ayrı “ya-

raticılık tipi” olarak kuramsallaştıran Lowenfeld, iki tipin de ayrı sanatsal gereksinimleri olduğunu belirtir:

Lowenfeld, çevreyi gözlemleyen, kendini bir “seyirci” gibi konumlandıran, dünyayı gözleriyle algılayan ve tanımlayan çocukları, “Görsel Tip (Visual Type)”; çevresinden ziyade kendi iç dünyasıyla meşgul olan, yoğun duyguları sebebiyle hayata karşı öznel bir bakış geliştiren çocukları ise “Dokunsal Tip (Haptic Type)” olarak tanımlamıştır.

Görsel Tip’in, en belirgin özelliği bütünü görmedeki yeteneğidir. Bu gruptaki çocuklar için “detay” ikinci derecede önemlidir. Bu sebeple, “Görsel Tip” resmedeceği bir objenin önce sınırlarını çizecek, iç yapısına özgü detayları sonraya bırakacak, ve son aşamada, tüm detayları iyi bir biçimde yansıtabacaktır.

Dokunsal Tip ise soyutlama konusunda yeteneklidir. Bu gruptaki bir çocuk, resmindeki ana figürü kendi imgesi olarak konumlandırarak ve figürü düşünsel, duygusal, sezgisel bir dışavurum olarak biçimlendirecektir. Resmindeki ölçüleri, kendine has “duygusal değerler sistemi” üzerinden kendisi belirleyecek; objektif değil, psikolojik bir projeksiyon yapacaktır.

Bu iki grubun “yaratıcı alandaki” etkinlikleri farklı olduğu için, çocuğun hangi gruptan olduğu doğru belirlenmeli, sanatsal program bu doğrultuda uygulanmalıdır. Bunu belirlemenin en basit yollarından biri, canlı modelden çalışmalar yaptırmaktır (Lowenfeld ve Brittain, 1964, s. 263). Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda, iki gruptan da farklı görsel analizler gelecek, aynı modelden çalışıldığı halde, birbirinden çok farklı yaklaşımlarla çizilmiş desenler ortaya çıkacaktır.

Lowenfeld, Sanatsal Evre Kuramı’nı anlattığı çalışmasında, yukarıda belirtilen evrelerin dışında, üstün yetenekli çocuklara verilecek sanat eğitimi konusunu da derinlemesine açıklamıştır.

Çocuk Resmi Analizinde Nesnellik

Literatür taramasında, Lowenfeld’in sanatsal evre teorisini, sosyo-ekonomik düzey, ırk, kültür gibi değişkenleri hesaba katmadan ele alıp, çocuk resimlerini değerlendiren araştırmalar saptanmıştır. Bu çalışmalara göre, her çocuk, bu evrelerden geçer, hiçbir evre atlanamaz.

Oysa, İlhan’a (2005) göre, “bu evreler çocuktan çocuğa değişebilmektedir”. Çocuk resmini objektif değerlendirebilmek için; çocuğun yaşını, sınırlılıklarını, eğitimi, aile içindeki konumunu ve diğer tüm değişkenleri bilmek gerekir.

Sanatsal Gelişim Evreleri’ni ve bu evrelerde verilmesi gereken sanat eğitimi kuramsallaştıran Lowenfeld bile, bu değişkenlerin önemini vurgular:

Biz, okullar için “iyi bir sanat programı” geliştirdiğimiz izlenimini vermek istemiyoruz. Analiz ettiğimiz kayıtlar (çocuk resimleri) sanat eğitimi için geliştirilebilecek yeni bir bakışın, felsefenin; belki de tüm yapının gelişmesi için bir temel oluşturabilir. Öğrenme yeteneğinin yaşa

ve bireysel özelliklere göre değişkenlik gösterdiği, gittikçe büyüyen bir çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. “Bireysel özellikler” yalnızca entelektüel kapasiteye bağlı değildir. Sosyal, duygusal, algısal, fiziksel ve psikolojik faktörler bu özellikleri oluşturur. Bu değişkenlerin hepsi aynı anda etkili olduğu için “öğrenme” çok karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle, (sanat öğrenimi için) tek bir metottan bahsedemeyiz (Lowenfeld ve Brittain 1964) .

Araştırmacı, bir çocuğun resmine bakarken, çocuk resmiyle ilgili oluşturulmuş genel yargıları, kuramları aklında bulundurmalıdır. Ancak bir yandan da, bu kuramsal genellemelere eleştirel bir gözle bakabilmeyi başarabilmelidir (Lowenfeld ve Brittain, 1964, s. 395). Ayrıca, çocuk resmiyle ilgili çalışmalarını incelerken karşılaştığı çeşitli önermelere belli bir mesafede durmalıdır. Literatür taraması yaparken, “bacası tüten ev çizen çocuğun, huzurlu bir ev hayatı olan, mutlu bir çocuk olduğu anlaşılır” türünden bir genellemeyle karşılaşmış olabilir. Ancak bu tip yargıları, çalıştığı çocukların resimlerini analiz etmede kullanmadan önce, çalışma grubunu oluşturan çocukların hayat standartlarını göz önünde bulundurmak zorundadır. Metropolde büyümüş bir çocuğun ev algısıyla, köyde büyümüş çocuğun ev algısı birbirinden farklı olacaktır. Çok katlı apartmanlardan oluşan bir sitede yaşayan çocuk, binaların tepesinde bulunan bacaları gözlemlemediğinden, “ev çatısı”, veya “baca” kavramından haberdar bile olmayabilir. Her insanın; her çocuğun, biyolojik yapısıyla, çevresel şartlarıyla biricik olduğu unutulmamalıdır.

Her çocuk; her insan tektir. Bilinçaltıyla ilgili “ham maddeyi”; çocuk resmini, rüyaları, dil sürçmelerini vs. her açıdan değerlendirmek gerekir (Freud, 1926/1994, s. 52). Psikoloji konusunda uzman olmayan, çocukla derinlemesine çalışmamış birinin, resimden hareketle çocuğa teşhis koymaya kalkışması bilimsellikten çok uzak bir tutumdur.

“(…) Resim, bir tutum ölçeği olarak tek başına kullanılmaz. Ancak bu amaçla kullanılan başka bir projektif ölçeğin, gözlem ya da çocukla görüşmenin bir tamamlayıcısı olabilir” (Yavuzer, 1998, s.14) Psikoloji bilimine çok katkı sağlayan Psikanaliz’in kurucusu Freud (1926) da, “resimden hareketle teşhis koymak” gibi tek yönlü yaklaşımların sakıncalı olduğunu düşünür. Çalıştığı kişileri olabildiğince çok açıdan değerlendirir:

“(Çalışılan kişinin) İçindeki değerli maden muhtevası belirli birtakım işlemler sonucu ele geçirilen bir maden cevheri gibi tıpkı. Tonlarca cevheri işleyeceksiniz de aradığınız o kıymetli madenden belki biraz ele geçireceksiniz, o kadar. Bu da işte psikanalitik tedavi kürünün uzayıp gitmesinin başlıca nedenini oluşturuyor” (Freud, 1926/1994, s. 51).

Bu sebeple resim etkinliğini bir teşhis malzemesi olarak değil; çocuğun iç dünyasından kaynaklanan gereksinimlerin kaynağına eğilmemizi sağlayacak önemli bir iletişim aracı olarak ele almak gerekir.

Kaynakça

- Arı, M. (1999). Cumhuriyet ve çocuk. Bekir Onur (Ed.), *Türkiye’de Çocuk Gelişiminin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçekler*. (s. 151-159). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Berk, L. E. (2005). *Child development*. New Jersey: Pearson International Edition.
- Buyurgan, S., Buyurgan, U. (2012). *Sanat eğitimi ve öğretimi - eğitimin her kademesine yönelik yöntem ve tekniklerle*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cappacchione, L. (2012). *Sanat terapisiyle iyileşmek*. (Çev. D. Özen). İstanbul: Kaknüs Yayınevi. (Eserin aslı, 1991’de yayımlanmıştır.)
- Christensen, P., James, A. (2008). *Research with the children - perspectives and practices*. New York: Routledge.
- Darwin, C. (1877). *A biographical sketch of an infant*. Mind 7 (285-294).
- Freud, S. (1994). *Kendi kendine psikanaliz*. (Çev. T. Büyükören). İstanbul: Düşünen Adam Yayınları. (Eserin aslı, 1926’da yayımlanmıştır.)
- Güven, Y. (2000). *Erken çocukluk döneminde sezgisel düşünme ve matematik*. İstanbul: YA-PA Yayın Pazarlama. Web: infobank.fedu.metu.edu.tr adresinden 1 Nisan 2014 tarihinde alınmıştır.
- İlhan, A. Ç. (2005). *Çocuğun sanatsal gelişim evreleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- İnanç, B. Y., Bilgin M., Atıcı, M. K. (2012). *Gelişim psikolojisi: çocuk ve ergen gelişimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kantner, L. A., Gregory, D. C. (2002). *The Stages Of Artistic Development - Summarized from Creative & Mental Growth by Viktor Lowenfeld*. Web:http://makingartwork.files.wordpress.com/2012/12/stages_of_art_development.pdf adresinden, 3 Nisan 2014 tarihinde alınmıştır.
- Kutluer, G. (2014). *Hükümlü-tutuklu annelerin yanında barınan çocukların resimlerindeki simgeler*. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Lowenfeld, V., Brittain, W. L. (1964). *Creative and mental growth* (Second Edition) New York: The Macmillan Company Web: http://archive.org/stream/creativementalgr00/creativementalgr00_djvu.txt adresinden 6 Mart 2014 tarihinde alınmıştır.
- Luquet, G., H. (1927). *Le dessin enfantin*. Paris: Félix Alcan.
- Maley, C. (2009). *Young children’s human figure drawings: an investigation using the goodenough-harris drawing test and the rasch model for measurement*. (Doktora tezi). James Cook University, Townsville City. <http://eprints.jcu.edu.au/11382> adresinden 26 Nisan 2013 tarihinde alınmıştır.
- Roland, C. (2006). *Young in art - a developmental look at child art*. www.artjunction.org/young_in_art.pdf adresinden 14 Nisan 2014 tarihinde alınmıştır.
- Rouma, G. (1913). *Le langage graphique de l’enfant*. Paris: Félix Alcan & Lisbonne, Bruxelles: Misch & Thron.
- Yavuzer, H. (1998). *Resimleriyle çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.